

AYDINOĞULLARI BEYLİĞİ ZAMANINDA KUŞADASI ve ÇEVRESİNDE TÜRK LÜK

Kemal Ramazan HAYKIRAN

Anadoludaki erken dönem Türk kolonizasyonu sistematik bir fetih olmaktan öte küçük büyük göç gruplarının Anadolu'ya gelerek kırsal yöre halklarıyla uzlaşması ve ekonomik kaynakları paylaşmasıdır. Türkler, denizlere ulaşmadıkça uluslararası ticaretin dışında kalacaklarını gördüklerinden Anadolu yarımadasını çevreleyen yabancı kusatmasını kırarak denizlere ulaştılar. Önceleri merkezi otoritenin ortadan kalkmış olduğuna sevinen Latinler, bölgeye daha önceleri göçle gelmiş olan Türkmen toplulukları ile yeni gelenler arasındaki yakınlaşma ile yüzyüze geldiler. Böylece belli bir isim (Aydın Beyliği) ve bayrak altında Ege denizinin Anadolu kıyılarında siyasi ve ekonomik gücü elde eden Türkmenler denizcilikle tanışmışlardır. Moğol akınları sonunda Anadolu'da Selçuklu hakimiyetinin sona ermesi ve Anadolu'da hakimiyetin İlhanlılar eline geçmesiyle birlikte Anadolu'daki Türkmenler uçlara doğru hareket etmişlerdi. böylelikle Anadolu uclarında Bizans sınırında yeni siyasi yapılanmalar şekillennmişti. buna göre Batı Ucu'ndaki siyasi kuruluşlar Menteşe, Saruhan, Aydınolu ve kuzeyde de Germiyan olarak belirmişti. Bugünkü Aydın topraklarını da kapsayan Mederes havsasına ise Aydınolu Türkmenleri yerleşmiş ve burada güçlü bir siyasi yapı teşekkül etmişlerdi. "Aydınolu" Menderes havzasına gelip yerleşmişler ve burayı Türk ve İslam kültürü ile tanıştırmışlardı. Aydınolu Türkmenlerinin boy beyi ve Beyliğin kurucusu Aydın Bey'di. Aydın Bey, Germiyanolu hakimiyeti yaşamaktayken XIV. yüzyılın başlarında batıya doğru hareket etmiş ve Uşak-Denizli üzerinden Karacasu'ya gelip yerleşmişti. Bu göç bir beyliğin oluşumuna doğru yapılan bir göçtü. Aydınolu Türkmenlerinin kendi adlarına fethedip yurt edindikleri ilk topraklar Karacasu ve havalisi olmuştu. uzun yıllar beylik bu havalide eken bir şekillenme yaşamıştı. mevcut kaynaklar aydınolu Türkmenleri nin karacasu ve çevresindeki faaliyetleri hakkında tatminkar bilgiler vermeseler de tüm ibareler burada bir Türk beyliğinin şekillendiğini göstermektedir. Burada oluşan bu Beyliğin kurucusu Aydın Bey'dir. Yazıcızâde Ali, Aydın Bey Hakkında şu bilgileri vermektedir:

*"Leşkeri İli'ni ki şimdi Aydın İlidirler. Aydın ve oğlanları tutmuşlardı. Ki Aydın Reis Mehemed oğlu idi ki, sevhil (Ege Denizi Kıyıları) gemilerinin reisleri ol tarafta kışlağa varan Türkler ile ittifak idüb, ol yerlerin Rumları Sultanların haraç- güzârları idiler. Anlar ol Rumları yağı idüb, fethettiler. Menteşe ve Hamid Sultanlar, beğlik virdüğü kişiler neslindendirler. Saruhan ve Karesi, Sultan Mesud'un nökerlerindedir.--- Aydın ve Saruhan ve Menteşe ve Teke İl Beyleri---"*¹

Bu bilgilerin öğrettikleri çerçevesinde bölgeyi şu şekilde tanımlanabilmektedir. Leşkeriler yani Laskariler, Nymphæum, Tralles, Magnesia ad Spylum, Philadelphia/ Alaşehir taraflarına

¹ Yazıcızade, *Tevarih-i Ali Selçuk*, nşr. Abdullah Bakır, İstanbul 2017, s.740.

hâkimdiler. Türkler onların hâkimiyetlerine XIV. yy başlarında kadar uğraşla son verdiler. Laskaris İli, şimdi Aydın İli olmuştur. Reis unvanlı Aydın, her yerin sahibi olmaya başlamıştır. Konya'daki Selçuklu Sultanının nökerleri(hizmetlileri) olan bu beyler, kendi isimleri ile anılan Beyliklerini meydana getirmişlerdir. Aydın Bey'in XIII. yy sonları ile XIV. yy başlarında yaşadığı biliniyor.

Antik Yunan döneminde *Tralles* adı ile kurulan, Beylikler döneminde Türkler tarafından fethedildikten sonra *Güzelhisar* ismini alan, Menemen'de bulunan Güzelhisar ile karıştırılmaması için XVII. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Anadolu'da gerçekleştirdiği yeni idari taksimatla *Güzelhisar-ı Aydın* olarak anılan ve kayıtlarda geçen günümüzdeki *Aydın* şehri, adının bu son halini XIX. Yüzyılın sonunda almıştır². Antik Tralles kenti günümüzdeki Aydın şehrine göre daha kuzeyde ve yüksek rakımda, Kestane(Aydın) dağlarının eteklerinde, Büyük Menderes nehrinin çevrelediği topraklar içerisinde kurulmuştur³. Kurulduğu coğrafi konum itibarıyla güçlü bir doğal savunma hattına sahip olan Tralles kenti, Batı Anadolu'daki ticaret hattını(Smyrna, Ephesos, Magnesia, Nysa, Laodkeia) askeri açıdan güvenli bir yol haline getirmesiyle birlikte, ikliminin elverişli olması, Büyük Menderes nehri sayesinde sulak ve tarıma elverişli topraklarıyla Anadolu'nun antik Yunan döneminin en gözde şehirlerinden biri haline gelmiştir⁴.

Anadolu'ya gelen pek çok fatihin, devletin ve uygarlıkların egemenliğinde kalan Tralles kenti, "Güzelhisar" ismini alacağı Türkler tarafından fethine kadar önce Lidyalılara, sonra Perslere daha sonra Pergamon(Bergama) Krallığına, Roma İmparatorluğuna, Bizans'a ve 1204 yılında gerçekleşen IV. Haçlı Seferi sonucunda Bizans'ın(Doğu Roma İmparatorluğu) *Nikeia*'da (İznik) kurulan İznik Rum İmparatorluğuna(1204-1261) bağlı bir şehir olarak geldi. İznik Rum İmparatorluğu döneminde bu devlete metbu olan Batı Anadolu Bölgesindeki Aydın eli/ili⁵ ve bu il-e bağlı olarak Tralles(Güzelhisar) şehri de devleti kuran *Theodor Laskaris*'in adına ithafen "Leşker-i ili" ya da "Bilad-ı Leşkeri" adıyla da Türk ve İslam kaynaklarında yer almıştır⁶.

IV. Haçlı Seferi sonucunda Latinlerin Kostantinopolis'i ele geçirmeleri üzerine Bizans İmparatorluğu, biri *Trabzon Rum İmparatorluğu* ve *İznik Rum İmparatorluğu* olarak 1261 yılına kadar iki ayrı siyasi teşekkül halinde neşet etmiş, siyasi varlığını sürdürmüştür. *Nikeia*(İznik)'i ele geçirerek İznik Rum İmparatorluğu'nu kuran Teodor Laskaris, Batı Anadolu topraklarını devletin egemenliği altına almıştır. Selçuklu hükümdarı I. Gıyaseddin Keyhüsrev, XII. Asrın sonlarına doğru Menderes nehri bölgesindeki şehirleri fethederek ülke topraklarına katmış olmasına rağmen kardeşi II.

² Feridun Emecen, "Aydın", *İA*, C.4, İstanbul, 1991, s.235.

³ Emecen, "Aydın", s.235; Rafet Dinç, "Tralles'in Kısa Bir Coğrafi Konumu", *Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Tarih, Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu-I: Aydınöğülları Tarihi*, 4-6 Kasım 2010, yay. haz. Cüneyt Kanat, Mehmet Ersan, Mehmet Şeker, TTK, Ankara, 2013, s.233.

⁴ Dinç, "Tralles'in Kısa Bir Coğrafi Konumu", s.233-234.

⁵ "El" yahut "İl" terimi Türkçe bir sözcük olup, eski Türkçe'de *bölge*, *ülke* gibi anlamlara gelmektedir. Aydın eli de Aydınöğülları Beyliği'nin kurulduğu coğrafyayı kapsamaktadır. Bu coğrafya: Büyük ve Küçük Menderes nehrinin çevrelediği İzmir, Aydın şehirleri ile Manisa, Denizli ve Muğla şehirlerimizin bir bölümünü kapsamaktadır.

⁶ Emecen, "Aydın", s.236.

Rükneddin Süleymanşah ile giriştiği taht mücadelesi sırasında devlet, bu bölgedeki toprakları elinde tutamamıştır⁷. I. Gıyaseddin Keyhüsrev 1206'da tahtı tekrar ele geçirdikten sonra Teodor Laskaris ile taht mücadelesine giren Aleksios Angelos, Keyhüsrev'e sığınmış, İznik Rum İmparatorluğu'nun tahtını ele geçirmek için Laskaris'e karşı yardım talep etmiştir. Yardım teklifini kabul eden Keyhüsrev, Batı Anadolu'da, Menderes nehri bölgesindeki toprakları fethetmek amacıyla 1210 yılında sefer çıktı⁸. Laskaris buna tepki olarak ordusuyla birlikte Selçuklular üzerine yürüdü. 1211 yılında gerçekleşen savaşta I. Gıyaseddin Keyhüsrev şehit olması ile Selçukluların geri çekilmesi üzerine bölgenin fethi ve Aleksios Angelos'un tahtı ele geçirme isteği gerçekleşemedi. Batı Anadolu, 1261 yılında Bizans'ın Kostantinopolis'i tekrar ele geçirmelerine kadar İznik Rum İmparatorluğu hakimiyetinde kaldı.

XIII. Yüzyılda Asya'yı bir kasırğa gibi kavuran Moğol istilası yüzünden kaçarak Anadolu'ya gelen Türkmenler, Malazgirt Savaşı'ndan sonra Türkiye topraklarında yaşanan ikinci büyük Türk muhaceretini oluşturmuşlardır. Selçuklu sultanı I. Alaeddin Keykubad tarafından yoğunlukla ülkenin batı sınırına, Bizans ile olan uc bölgelerine yerleştirilmişlerdir. Türkiye Selçuklu Devleti'nin 1243 yılında Köseadağ Savaşı ile Moğollara metbu bir devlet haline gelmesinden sonra Anadolu'ya gelen Türkmen boyları, Moğol baskısı altında yaşamak istemedikleri için bu baskının daha az hissedildiği ülkenin batı sınırına, Bizans uclarına doğru göçe başladılar. Bu Türkmen ahali Selçuklulara bağlı olarak görev yapan kendi uc beyleri veya başka uc beylerinin himayesinde yaşamaya başladılar. Böylece bölge, bu gelen Türkmen kitleleri ile önemli bir askeri potansiyel ve güce ulaştı. Bu durum Bizans'ın aleyhine işlemekteydi. Nitekim VIII. Michael Paleogolos'un(1258-1282) 1261'de Kostantinopolis'i tekrar ele geçirmesi sonucunda İznik Rum İmparatorluğu'nun Batı Anadolu'da kurmuş olduğu askeri garnizonların bölgeden çekilmesiyle savunma hattı çökmüş; bu yönde Türkmen uc beylerinin askeri faaliyetleri giderek artmıştır.

1277 yılında Memluk sultanı Baybars'ın, Selçukluları İlhanlı tahakkümünden kurtarmak için gerçekleştirdiği Anadolu seferinden sonra Malatya Bölgesinden kalkarak Kütahya dolaylarına gelen Germiyanlılar, Batı Anadolu'da Selçuklulara bağlı bir uc beyliği kurdular. Kurucusu *Alişiroğlu I. Yakup Bey*, Selçuklu sultanı III. Alaeddin Keykubad'ın uc beylerindendir⁹. Germiyanogulları'ndan önce bu tarihlerde Batı Anadolu'da bulunan Türkmen beylerinden *Menteşe Bey*, 1280-1282 yılları arasında Karia Bölgesi ile Menderes havalindeki şehirler olan Nysa(Sultanhisar) ve Tralles(Aydın) gibi Aydın Eli topraklarını fethetmiştir¹⁰. *Menteşe Bey* ile hareket eden *Aydinoğlu Beyliği*'nin atası, beyliğe ve yöreye adını veren *Aydın Bey*'de Dandalas vadisinden askeri hareketine başlamış ve *Geyre* ile *Antiochia*'yı fethederek bölgeyi hakimiyeti altına almıştır¹¹. VIII. Michael, Türklerin Aydın

⁷ Himmet Akın, *Aydinoğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma*, İstanbul, 1946, s.3.

⁸ Keçiş, *Aydinoğulları Beyliği-Bizans Devleti İlişkileri*, s.4.

⁹ Akın, *Aydinoğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma*, s.16.

¹⁰ Akın, *Aydinoğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma*, s.16.

¹¹ Tuncer Baykara, "Aydinoğulları'nın İlk Devirlerine Dair Mülâhazalar", *Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Tarih, Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu-I: Aydınoğulları Tarihi*, 4-6 Kasım 2010, yay. haz. Cüneyt Kanat,

Eli'ndeki fetihlerinden kısa bir süre oğlu II. Andronikos Paleogolos'u Bizans ordusu ile bölgeye sevk ettiği bilinmektedir. II. Andronikos'ta Tralles(Aydın)'a girerek şehri Türklere karşı tahkimatlandırmasına rağmen bölgenin Türkler tarafından 1278-1282 yıllarında bölgenin yukarıda isimlerini zikretmiş olduğumuz beylerce fethedilmesine mani olamamıştır¹² Böylelikle Aydın Eli topraklarının ilk fatihi Menteşe Bey ve Aydın Bey olmuşlardır. Bu gelişmeler üzerine Doğu Roma İmparatoru VIII. Michael Palogolos'un bölgeye yaptığı iki askeri sefer de Bizans adına başarısızlıkla sonuçlanmıştır¹³.

1296 yılında İmparator II. Andronikos Paleogolos(1282-1328), Bizans'ın Balkanlardaki savaşlarında yararı görülen komutan Aleksios Philanthropenos'u Aydın Eli toprakları üzerine sevk etti. Bizans ordusu Aydın Eli'ndeki Tralles(Aydın) kalesini almayı başardı¹⁴. Fakat bu durum uzun sürmedi. Aleksios'un II. Andronikos ile taht mücadelesine girmesini fırsat bilen Menteşe Bey Şehri tekrar geri aldı.

XIII. yüzyılın son yıllarında Selçuklu'ya olan bağlılığına son vererek bağımsızlığını ilan eden Alişir oğlu I. Yakup Bey, böylelikle Germiyanoglu Beyliğini kurmuştur. Yakup Bey, bağımsızlığını kazandığı XIV. Yüzyılın ilk yıllarında büyük bir Germiyan ordusu ile(bu ordunun içinde sübaşı görevlerinde bulunan Menteşe Beyin Damadı *Sasa Bey* ve Aydın Bey'in oğlu *Aydinoğlu Mehmed Bey*' de bulunmaktadır) *Philadelphia*(Alaşehir)'i muhasara altına almıştır. Batı Anadolu'da kalan son topraklarını Türklerden korumak amacıyla II. Andronikos Paleogolos, önce İlhanlı Devleti'nden yardım istemiş, sonra da Katalan paralı askerlerini de ordusuna dahil etmiştir. *Roger de Flor* adındaki liderleri ile harekete geçen Katalan birlikleri, Aydın Eli'de bazı yerleşim beldelerini ele geçirdikten sonra *Philadelphia*(Alaşehir) önlerinde 1304 yılında yapılan savaşta Germiyan ordusunu yenilgiye uğratmışlardır¹⁵. Ancak Katalanların bölgeden ayrılmasından sonra 1305-1306 yılında Aydın Eli'ne gelen Yakup Bey, *Philadelphia*'yı bir kez daha kuşatarak bu kez şehri fethetmiştir. Alaşehir'in fethedilmesinden sonra Germiyanoglu Beyi izni ile *Sasa Bey*, Aydın Eli topraklarında fetihlere girişti. *Magnesia*, *Priene*, *Ephesos*, *Ayasulug* şehirleri zaptetti¹⁶. Fetih hareketlerine giriştikten bir süre sonra *Aydinoğlu Mehmed Bey*'i bölgeye davet etmiş; Bu davete olumlu yanıt veren Mehmed bey, Germiyanoglu I. Yakup Bey'in izni ve Aydın Eli'nin fethi ile görevlendirildikten sonra bölgeye intikal etmiştir. İki müttefik birlikte hareket ederek Aydın İli'nin tamamen fethedilmesini sağlayarak, bölgenin kat'i olarak bir Türk yurdu haline gelmesini sağlamışlardır. *Aydinoğlu Mehmed Bey*'in fethettiği yerler arasında *Tralles*(Aydın) kenti de bulunmaktadır¹⁷

Mehmet Ersan, Mehmet Şeker, TTK, Ankara, 2013, s.38.

¹² Özlem Kalkan, *Batı Anadolu Beyliklerinin Teşekkül Devri*, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Muğla, 2011, s.69.

¹³ Keçiş, *Aydinoğulları Beyliği-Bizans Devleti İlişkileri*, s.13.

¹⁴ Özlem Kalkan, *Batı Anadolu Beyliklerinin Teşekkül Devri*, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Muğla, 2011, s.71.

¹⁵ Akın, *Aydinoğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma*, s.17.

¹⁶ Akın, *Aydinoğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma*, s.17.

¹⁷ Keçiş, , *Aydinoğulları Beyliği-Bizans Devleti İlişkileri*, s.23.

Fakat bu müttefiklik uzun sürmemiş; Aydınoğlu Mehmed Bey ile Sasa Bey'in hakimiyet mücadelesine girmesi üzerine ittifak sona ermiş, hasımlık başlamıştır. Sasa Bey, Mehmed Bey'e karşı bölgede bulunan Franklar ile ittifak yaparak üzerine yürümüştür. Hicri: 707, Miladi: 1308 yılında yapılan savaşta Aydınoğlu Mehmed Bey, Sasa Bey'in ordusunu yenmiştir¹⁸. Ayrıca yapılan savaşta Sasa Bey'de ölmüştür. Sasa Bey'i saf dışı bıraktıktan sonra ona ait olan Aydın İli topraklarını ele geçiren Mehmed Bey, aynı yıl Bizans'ın elindeki Birgi'yi fethetmiş; Böylece 1308 yılında Aydın Eli topraklarında *Aydınoğlu Beyliği*'ni kurmuştur¹⁹.

Beyliğe, bölgeye ve günümüzdeki Aydın şehrine adını veren: Grek, Latin ve Türk kaynaklarının müşterek olarak belirttiği üzere *Aydın Bey*'dir²⁰. Aydın Bey, Karaağaç yöresinden XII. Yüzyılın ortalarına doğru Tavas yöresine gelen bir boy beyidir²¹. Aydın Bey, Selçuklulara bağlı bir *Emirü'l-sevahil* idi²². Selçukluların İntahat devrine girmesiyle XIII. Yüzyılın son çeyreğinde bağımsızlığını ilan etmiştir²³. 1278-1282 arasında kendisi gibi Emirü'l-sevahil olan Menteşe Bey ile müşterek hareket ederek birlikte Aydın İli'nin(o dönemki adı ile "Leşkeri-i İli") fethetmişler; yörenin ilk fatihleri olmuşlardır. Anadolu'nun iç bölgelerinde Moğol baskısından yılmış olan Türkmen kitleleri yoğun bir şekilde Batı Anadolu'ya gelerek Aydın Bey'e sığınmışlardır. Aydın Bey'de Türkmenlerin kendisine sağladığı askeri güç ve potansiyelden yararlanmış; akınlara/gazalara hız vermiş; ömrünün sonuna kadar denizde ve karada askeri faaliyetlerini yoğun bir şekilde sürdürerek Türkler ve Bizans ve Latinler arasında haklı bir şöhrat ve ün kazandı²⁴. Evliya Çelebi'de seyahatnamesinde Aydın ile ilgili olarak: "*Aydın Vilayeti demenin sebeb-i tesmiyesi odur ki, Nazlı'ya, Güzelhisar'ı ve Ayasuluk2u ümeralarından Aydın Koca nam şeci-i hüman(himmet sahibi) feth ettiği için Aydın derler*" demiştir²⁵.

Aydın Bey, 1308 yılında oğlu Mehmed Bey'in Aydınoğlu Beyliğini kurana kadar geçen sürede beyliğin temellerini atmış, beyliğin kurulup yükseldiği önemli şehirleri fethederek Leşker-i İli'nin olarak kaynaklarda geçen Menderes bölgesindeki Batı Anadolu' topraklarının adının "Aydın İli" olarak anılmasını ve kaynaklarda geçmesini sağlamış; *Hamid, Germiyan Saruhan, Menteşe* gibi bölgede siyasi ve askeri ağırlığı olan, sözü geçen, bölgeyi Türkleştirme ve İslamlaştırma sürecinde büyük katkılar sağlayan bir Türkmen Beyi olmuştur²⁶. Ölüm Tarihi kesin olarak bilinmeyen Aydın Bey'in öldüğü yıl olarak oğlu Mübarizeddin Mehmed Bey'in Aydınoğlu Beyliği'ni kurmazdan önce,

¹⁸ Akın, *Aydınoğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma*, s.25.

¹⁹ Akın, *Aydınoğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma*, s.22, 24.

²⁰ Enver Konukçu, "Aydın İli'nin Gelişiminde Aydın Bey", *Tire Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler*, C.2, ed. Mehmet Akif Erdoğan-Şule Pfeiffer Taş, 12-13 Mart 2015, İzmir, s.110.

²¹ Baykara, "Aydınoğulları'nın İlk Devirlerine Dair Mülâhazalar", s.39.

²² "Emirü'l-sevahil" sahil emiri anlamına gelmektedir. Selçuklular'a bağlı olarak denizlerde akınlara/gazalar yapan kaptanlar/reislerdir.

²³ Konukçu, , "Aydın İli'nin Gelişiminde Aydın Bey", s.110.

²⁴ Konukçu, , "Aydın İli'nin Gelişiminde Aydın Bey", s.111.

²⁵ Konukçu, , "Aydın İli'nin Gelişiminde Aydın Bey", s.112.

²⁶ Konukçu, , "Aydın İli'nin Gelişiminde Aydın Bey", s.112.

XIV. Yüzyılın başları olarak tahmin edilmektedir²⁷. Türbesi bugün Aydın şehri Karacasu İlçesi *Boyasın* köyünde yer almaktadır.

Umur Bey, normal şartlarda en büyük oğul olarak Hızır Bey'in hakkı olmasına rağmen ağabeyi Hızır Bey, diğer kardeşleri ve amcalarının müttefiken Ulubeyliğe kendisini seçmesinin sonucunda babasının ardından 1334 yılında Aydınoğulları Beyliği'nin ikinci Ulubeyi olmuştur. Aydınoğulları Beyliği ve Umur Bey'in Ege Denizi ve adalarındaki faaliyetlerinden en büyük ticarî zarara Latinler, yani İtalyan cumhuriyetleri ve özellikle de Vendik uğramaktaydı. Bunun sonucunda 1332 yılından bu yana bir haçlı savaşı düşüncesi Latinlerde belirmişti. Bu düşünce çerçevesinde bir haçlı donanması kuruldu ve kendisinin Birgi'de, babasının yanında bulunduğu sırada bu haçlı donanması İzmir'e bir saldırıda bulunsu da Umur Bey İzmir'e dönmeden bu saldırı Aydınoğulları Beyliği'nin İzmir'deki asker ve yöneticileri tarafından bertaraf edilmiş ve donanma geri çekilmek zorunda bırakılmıştı. Bu kez de babasının ölümü dolayısıyla Birgi'de bulunduğu sırada haçlı donanması İzmir'e tekrar saldırdı. Haberi aldıktan sonra Ulubey olarak ivedilikle İzmir'e dönen Umur Bey, haçlıların bu saldırısını da boşa çıkardı. Haçlı saldırılarını boşa çıkaran Umur Bey, donanmasını hazır hale getirdikten ve hazırlıklarını tamamladıktan sonra misilleme amacıyla Saruhanoğlu Süleyman Bey ile ittifak yaparak öncekilerden çok daha büyük bir donanma ile Ege Denizi'ne açıldılar. Ege Denizi'ndeki pek çok adaya akınlar düzenleyip, yağmalayıp, haraca bağladıktan sonra Mora Adası'na saldırdı ve buradan elde ettiği önemli bir ganimet ile birlikte 1335 yılında İzmir'e döndü.

Kuşadası ve çevresi devrin kayıtlarına açıkça yansımamakla birlikte Aydınoğulları zamanında Türk hakimiyetine girmiş bir belde olarak görülmektedir. Devrin kaynaklarında geçen adı ile Anea bölgesi kati bir biçimde Gazi Umur Bey zamanında Aydınoğulları hakimiyeti ile tanışmıştı. Aydınoğulları coğrafyası genelde iki Menderes nehri arasında kalan topraklar olarak tanımlanır. Bu coğrafyada yer alan toprakların Karacasu Bir hattı arasında kalan doğu kısmı yani iç kesimleri Mehmed Bey zamanında fethedilerek Türk toprağı haline getirilmişti. Gazi Umur Bey zamanında güçlenen Türk unsurları batıya doğru yönelmiş ve iki nehir arasında kalan toprakların kıyı şeridinde de hakim olarak denize ulaşmış oluyorlardı. Böylece Aydınoğulları kıyı iki nehir arasında kalan kıyı şeridinde de hakim olmuşlardı. Bu çerçevede Umur Bey zamanında Kuşadası'nda yani Anea'da da Türk hakimiyeti başlamış oluyordu. Bu durum uzunca bir müddetten beri bölgenin hakimi durumda olan Latin unsurları fazlası ile rahatsız etmişti. Latin unsurlar bölgenin hem siyasi hakimiyetini ellerinde tutuyorlardı hem de bu verimli tarım arazilerinin ve önemli ticaret limanlarının rantlarının da sahibi durumdaydılar. Şimdi burada Türk hakimiyetinin başlaması bu manada Latinleri fazlası ile rahatsız etmişti. Sadece Umur Bey'in deniz hattına ulaşması değil Batı Anadolu'nun benzer coğrafyalarında diğer Türkmen beylerinin de eliyle Türkler lehine yaşanan olumlu gelişmeler Bizans,

²⁷ Konukçu, , "Aydın İli'nin Gelişiminde Aydın Bey", s.112.

Venedik ve Cenevizlileri rahatsız etmiş bir koalisyon halinde bu duruma karşı tedbir almaya kalkışmışlardı. Bu çerçevede görülen en önemli gelişme bir haçlı ordusunun oluşturulup Umur Bey'in üzerine yürümesi idi. Sahillerde Umur Bey haçlı ordusu ile mücadele etmek durumunda kalmıştı. Bu dönemde Türk Beyliklerinin hızlı bir biçimde Bizans'ın elinde kalan son toprak parçalarını da kısım kısım ele geçirmelerinden duyduğu korku ile Bizans Katalan birliklerinden yardım istemek durumunda kalmıştı işte bu bağlamda XIV. yüzyılın başında Bizans İmparatorunun koalisyonunda kalabalık bir Katalan ordusu Batı Anadolu'ya gelmiş ve burada Türk ilerleyişine mukavemet edecek bir unsur olarak belirmişti.²⁸ Bu gelişme bağlamında 1304 senesinde Ramon Muntaner komutasındaki Katalan birlikleri Anea'ya yönelmişlerdi. Bu esnada Umur Bey'in birlikleri de Anea etrafında şehri ele geçirmek için uğraşıyordu. Anea içinde bulunan birlikler ile gelen Katalanların birleşmesi neticesinde Anea'daki Türk ilerleyişi sekteye uğramış ve Türkler ile Ayasuluğ ve çevresinde Türkler ile savaşmışlar bu savaşı Katalanlar kazanmış ve Kuşadası'nı koruma altına alarak pek çok ganimet toplamışlar bu ganimetler ile Anea'ya sığınıp kış burada geçirmişlerdi.²⁹ Gelen bu Katalanlar pek çok noktada başarı elde etseler de genel gidişatın değişmesinde beklenen faydayı sağlayamadıkları gibi Bizans İmparatorunun kendilerine vaat ettiklerini de verememesi dolayısıyla bir müddet sonra batı Anadolu'dan çekilip geri gitmişlerdi. Bizans karşısında ki Türk ilerleyişi kaldığı yerden aynı hızla devam etmişti.

Umur Bey ise etrafına çevreleyen farklı farklı unsur karşısında takdir ile izlenecek bir siyaset izlemekteydi. Bu çerçevede Umur Bey, burada hem çok aktif bir mücadele göstermiş hem de Batılıların kendi aralarındaki anlamazlıkları ve çıkar karşıtlıklarını da çok iyi değerlendiren bir ittifak siyaseti gütmüştür. Bu girişimlerinin neticesinde Katalanların Batı Anadolu'nun ayrılışından hemen sonra kesin olarak tarihlendirilemese de 1310lu yılların ortalarında Anea yani Kuşadası ve çevresi Umur Bey'in hakimiyetine girmiş olduğu anlaşılmaktadır. Katalanların çekilişinin ardından etki alanını genişleten Umur Bey, oluşturduğu diplomatik Bu çerçevede, Umur Bey, 1335 yılı içerisinde Bizans'ın Batı Anadolu'da elinde kalan son büyük ve önemli kale ve şehir olan Philidephia'yı (Alaşehir) kuşattı ve burayı vergiye bağlayarak geri döndü. Kendisi ve devletin bilgi ve yetkisi dışında Midilli Adası'nı ele geçiren Foça Valisini cezalandırmak isteyen İmparator III. Andronikos, bölge üzerine sefer çıkmıştı. Bölgeye geldikten sonra Midilli ve Foça'yı kuşatan İmparator, Aydınoğulları Beyi ile anlaşmazlıklara son vermek ve ittifak yapma isteğindeydi. Bundan sebep, kendine en yakın devlet adamlarından Kantakuzenos'u Umur Bey ile görüşmeler yapmak üzere gönderdi. Karaburun'da görüşen Kantakuzenos ve Umur Bey anlaştı ve iki devlet arasında ittifak 1336 yılında kurulmuş oluyordu. Ayrıca, yapılan anlaşma gereği Aydınoğulları ordu ve donanması Bizans kale ve şehirlerine saldırmayacak, Bizans düşmanlarıyla savaş halindeyken beylik, yardımcı askerî

²⁸ Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: Yusuf Ayönü, *Katalanların Anadolu ve Trakya'daki Faaliyetleri (1302-1311)*, İzmir 2009.

²⁹ Yusuf Ayönü, *Katalanların Anadolu ve Trakya'daki Faaliyetleri*, İzmir 2009, s. 48-49.

birlikler gönderecektir. Böylelikle Aydınoğulları Beyliği büyük bir diplomasi zaferi kazanırken bir yandan da Kantakuzenos-Umur Bey dostluğu ve ittifakı kurulmuş oluyordu.

1337 yılında Atina'nın Katalan dükü, Latinlere karşı Umur Bey'den yardım talebinde bulunmuştur. Bu talebi olumlu karşılayan Umur Bey, Atina'ya gelmiştir. Dönüş yolunda da Sifnos, Andros, İşkinos, Para ve Nakşa adaları Umur Bey'in akınlarına uğramış ve yağmalanmıştır. Daha sonra Eğriboz Adası'na ayak basan Umur Bey, İmparatorun telkinleri sonucu Bizans'a karşı ayaklanan Arnavutlar üzerine yürümüş ve kalelerini yağmalamış, kuşatmış, fakat çıkan fırtınada donanmasının zarar görmesi üzerine gemilerinin hasarlarını giderdikten sonra 1338 yılında İzmir'e dönmüştür. Bu seferin ardından tekrar hazırlıklara girişen Umur Bey, tekrar Mora üzerine bir sefer tertiplemiştir.

Bizans ile yapılan ittifak çerçevesinde Aydınoğlu Gazi Umur Bey ve donanması, Bizans İmparatorunun ayaklanan Arnavutlar üzerine yaptığı sefere katılmıştır. Epir ve Tuna Seferi de denilen bu iki sefer esnasında Umur Bey, *Düsturnâme*'deki anlatıma göre Mora'nın Korint (Germe) körfezinde geldiğinde gemilerini karadan yürüterek karşıya geçirmiş, oradan da hareketle Konstantinopolis (İstanbul) önlerine gelmiş ve buradan hareketle donanma ile Karadeniz'e geçerek kuzey Epir bölgesindeki isyanı bastırmış ve bölgedeki bazı yerleri de asi Arnavutlardan temizlemişlerdir. Karadeniz'e ulaştıktan sonra bu denize kıyısı olan Kili çevresini iki müttefik güç yağmaladıktan sonra bol ganimet ile geri dönmüştür. Dönüş yolunda tekrar Korint körfezinden gemiler karadan yürütülerek karşıya geçilmiş ve İzmir'e dönmüştür. Ancak sefer güzergahının mesafesi, zamanı ve seferin gelişme şekli içerisinde bu bilgiye dair önemli kuşkular barındırır; bu eserde Epir seferi önceden yapılmış bir deniz seferi, gemilerin karadan yürütüldüğü yer de Gelibolu Yarımadası olmalıdır. Ayrıca, *Düsturnâme*'de bu iki sefer, tek bir sefer olarak verilmektedir.

Yolculuk esnasında Süleyman Bey'in ölmesi üzerine derin bir üzüntü yaşayan Umur Bey, geri dönme kararı aldı ve Kantakuzenos'a da bu kararını bildirdikten sonra 1346 yılında İzmir'e geri döndü. Bu sırada, Umur Bey ve diğer beylerin tekrardan denizlerde ve Rumeli'de faaliyet göstermelerinden büyük bir rahatsızlık duyan, korkan ve zarara uğrayan Latinler, papanın öncülüğünde yeni bir haçlı donanması oluşturdular. Haçlı donanmasının İzmir'e saldırmasından sonra Umur Bey, kuvvetleri ile haçlıları Aşağı ve Yukarı İzmir Kaleleri arasındaki bölgede karşıladı. Yapılan savaşta iki taraf adına da kesin bir sonuç çıkmayınca önemli haçlı komutanları, kuvvetleri ile birlikte ülkelerine döndüler. Tüm bunların ardından Umur Bey, diplomatik temaslarda bulundu. 1347-48 yılı içerisinde Latinler ile elçiler aracılığıyla yapılan görüşmelerde Aşağı Kale'nin yıkılması ve bazı ticarî imtiyazlar karşılığında Latinler ile anlaşmaya varılsa da papa bunu kabul etmedi. Anlaşmanın kabul edilmemesinin ardından Gazi Umur Bey, 1348 yılı içerisinde ordusunu toplayarak Aşağı İzmir Kaleye kuşattı. Cesurca, yiğitçe ve askerlerine cesaret vermek için en ön saflarda bizzat çarpışan Umur Bey, kale surlarına tırmanırken vücuduna saplanan bir ok sonucu şehit düşmüştür.

Umur Bey'in şahadetinden sonra yerine Hızır Bey beyliğin başına geçmişti. Hızır Bey Umur Bey kadar kudretli ve girişken bir bey olmadığından kardeşinin elde ettiği pek çok kazanımı geri

birakmak zorunda kalmıştı. Hızır Bey, yönetime geldiği andan itibaren Venedik ve Cenevizliler tarafından sürekli sıkıştırılmaya başlamıştı. Umur Bey kadar kudretli bir bey olmayan Hızır Bey kendisine yöneltilen hamleler karşısında daha fazla direnemedi. Bu bölge Venedik ve Cenevizliler açısından oldukça önem taşımaktaydı. Küçük Menderes havzası ve kıyı liman şeridi tarımsal üretim açısından oldukça verimli arazilerin bulunduğu bir yerdi. Bunun yanında tarihin en erken dönemlerinden bu yana önemli bir ticaret bölgesi olma özelliği de bulmaktaydı. Tarihi “Kral Yolu” buradan geçmekteydi. İpek ve Baharat yollarının denize ulaşip Avrupa’ya yöneldiği önemli bir geçiş noktasını oluşturmaktaydı. Doğu – batı arasındaki ticari hareketliliğin önemli aktarım noktalarından biri olan bu bölge doğal olarak oldukça zengin bir rant potansiyeli bulunmaktaydı. İşte bu bölgenin geçmişten beri denetimini elinde tutan ve zenginliğinin sahibi olan yerel güçler bu pozisyonlarını kaybetmek istemiyorlardı. Türlerin giderek büyümesi ve güçlenmesi sonucu bölgeye hâkimiyetlerinin uzanması bu yerel güç odaklarının en büyük korkusu ve tehdidi olmuştu. Buna karşı bazı girişimlerde bulunmaya başlamışlardı. Bölgenin kadim hâkim gücü olan Venedik ve Cenevizliler bölgenin hâkimiyetleri ellerinden çıkmaması kaygısı ı harekete geçmişlerdi. Venedik ve Cenevizlilerin bölgede ekonomik ve siyasal açıdan hafife alınmayacak bir güçleri vardı. Bu güçlerini harekete geçiren Ceneviz ve Venedikliler en sonunda Aydınolu Hızır Bey’i boyun eğdirmişler ve Batı Anadolu kıyılarında ilk defa Aydınoluğulları zamanında Türk hâkimiyeti kurulduğunda Aydınoluğulları kıyılarda Venedik ve Cenevizlilerin gücü karşısında temkinli adımlar atmak durumunda kalmıştı. Öyle ki Aydınolu Hızır Bey Balat ve Efes Limanlarındaki ticaret bağlamında Venedik ve Cenevizlere ayrıcalıklı davranmak zorunda kalmıştı. Bu bağlamda Aydınolu Hızır Bey 1348 yılında Venedik ve Cenevizlilere yönelik ticari ayrıcalık anlamına gelen imtiyazname yahut yaygın adı ile bir ahidname yayımlamıştı.³⁰ Böylece Aydınolu Hızır Bey himayesindeki Venedik ve Cenevizlileri ayrıcalıklı bir konuma taşımış oluyordu.

Hızır Bey döneminde verilen bu imtiyazlar ile Venedik ve Cenevizliler Türk hakimiyeti öncesindeki üstün konumlarını yeniden kazanmış oluyorlardı. Hızır Bey’in yaşlılığı ve mülayimliliğini iyi değerlendiren bu unsurlar kısa bir süre içinde kıyılarda yeniden duruma hakim olmaya başlamışlardı. En nihayetinde ise kıyı şeridinde Aydınoluğullarının sadece temsili bir varlığı kalmıştı. Bütün yetki ve güç Sakız Venediklilerinin eline geçmişti. Aydınoluğulları’nın son beyi olan İsa Bey dönemine gelindiğinde ise Kuşadası kıyı şeridindeki Türk hakimiyetinden bahsetmek artık mümkün değildi. Kuşadası ve çevresinde yeniden Bizans ve Latin dönemi başlamış oluyordu. İsa Bey’in kendi isteği ile Yıldırım Bayezid döneminde Osmanlı Devleti’ne bağlanması ile Aydınoluğulları’nın siyasi tarihi sona ermiş oluyordu.³¹ Ankara Savaşı sonrasında yeniden canlanan Aydınoluğulları Beyliğinin ikinci dönemi Bizans ile mücadeleden ziyade Anadolu’da iç çekişme ve sürtüşmelere taraf olmakla geçmişti. Gerek Bizans Venedik ve Cenevizlerin Menderes havzasında güçlenmeleri gerekse

³⁰ Melek Delilbaşı, *Türk Hükümdarlarına Ait Yunanca Ahidnameler ve Nameler*, Basılmamış Doçentlik Tezi, Ankara 1980, s. 55-57.

³¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Karakoyunlu Devletleri*, Ankara 2000, s.174.

Aydınoğullarının son beyi olan Cüneyd Bey'in sürekli Osmanlıların iç işlerine müdahil olan hali fetret devrini geride bırakarak Osmanlı Devletinde diriliği sağlayan Çelebi Mehmed'in ilgisini bu coğrafyaya yöneltmişti. Bu coğrafyaya müdahale etme ihtiyacı hisseden Çelebi Mehmed ilk seferlerinden birini Menderes havzasına yöneltmiş ve 1413 yılında Küçük Menderes havzasını kıyı şeridine kadar Osmanlı hakimiyetine dahil etmişti. Böylece Umur Bey ile Türk hakimiyetine giren fakat Hızır Bey döneminde yaşanan gelişmeler neticesinde yeniden Latinlerin eline geçen Kuşadası ve çevresinde yeniden Türk hakimiyeti başlamış oluyordu.

KAYNAKÇA

- AKIN Himmet, *Aydınoğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma*, İstanbul, 1946.
- BAYKARA Tuncer, "Aydınoğulları'nın İlk Devirlerine Dair Mülahazalar", *Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Tarih, Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu-I: Aydınoğulları Tarihi*, 4-6 Kasım 2010, yay. haz. Cüneyt Kanat, Mehmet Ersan, Mehmet Şeker, TTK, Ankara, 2013, s.
- DİNÇ Rafet, "Tralles'in Kısa Bir Coğrafi Konumu", *Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Tarih, Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu-I: Aydınoğulları Tarihi*, 4-6 Kasım 2010, yay. haz. Cüneyt Kanat, Mehmet Ersan, Mehmet Şeker, TTK, Ankara, 2013, s.233-247.
- EMECEN Feridun, "Aydın", *İA*, C.4, İstanbul, 1991, s.235-237.
- KALKAN Özlem, *Batı Anadolu Beyliklerinin Teşekkül Devri*, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Muğla, 2011.
- KEÇİŞ Murat, *Aydınoğulları Beyliği-Bizans Devleti İlişkileri(1308-1390)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2003.
- KONUKÇU Enver, "Aydın İli'nin Gelişiminde Aydın Bey", *Tire Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler*, C.2, ed. Mehmet Akif Erdoğan-Şule Pfeiffer Taş, 12-13 Mart 2015, İzmir, s.109-117.
- KURAT Akdes Nimet, *Çaka Bey: İzmir ve Civarındaki Adaların İl Türk Beyi(1081-1096)*, İstanbul, 1936.
- MERÇİL Erdoğan, "Aydınoğulları", *İA*, C.4, İstanbul, 1991, s.239-241.
- ÖDEN Zerrin Günel, "Aydınoğulları Beyliği", *Türkler*, C.6, İstanbul, 2002, s.1384-1391.
- ÖNGÜL Ali, *Camii'd-düvel'e Göre Aydınoğulları*, Prof. Dr. Erdoğan Merçil'e Armağan, yay. Aydın Usta, Cihan Piyadeoğlu, Muharrem Kesik, E. Uyumaz, İstanbul, 2013.
- WITTEK Paul, *Menteşe Beyliği*, çev. Ö. Ş. Gökyay, Ankara, 1999.